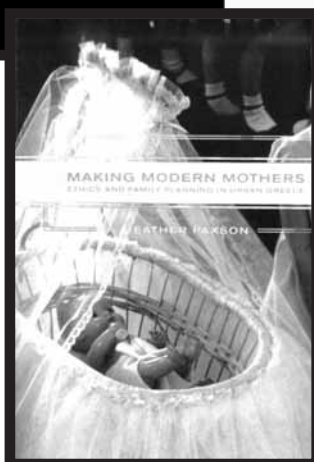

ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ: HEATHER PAXSON, *MAKING MODERN MOTHERS: ETHICS AND FAMILY PLANNING IN URBAN GREECE*, UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, BERKELEY and LOS ANGELES, 2004

ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΚΑΚΑΡΟΥ*

* Η Μαρία Δουκακάρου είναι κοινωνική ανθρωπολόγος.

Στο αστικό περιβάλλον της Αθήνας, στα μέσα της δεκαετίας του '90, γυναίκες ηλικίας από 20-70 ετών, παντρεμένες ή ανύπανδρες, με παιδιά ή χωρίς, ισχυρίζονται ότι «η μητρότητα (τις) ολοκληρώνει». Την ίδια περίοδο η Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τους χαμηλότερους δείκτες γονιμότητας και τα υψηλότερα ποσοστά αμβλώσεων. «Ειδικοί» επιστήμονες σε θέματα οικογενειακού προγραμματισμού και δημογράφοι επιχειρούν να εξηγήσουν αυτό το ομολογουμένως «παράδοξο» φαινόμενο επικαλούμενοι τόσο δημογραφικές θεωρίες που εκλαμβάνουν τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας μίας χώρας, ως δείκτη της πορείας της προς την νεωτερικότητα όσο και μία αντίληψη που θέλει τις γυναίκες που ζούνε στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας να «αντιστέκονται πολιτισμικά» στις σύγχρονες μεθόδους αντισύλληψης, μένοντας προσκολλημένες στην «παράδοση». Η μελέτη της Heather Paxson, *Making Modern Mothers: Ethics and Family Planning in Urban Greece*, αντικρούει τις προαναφερθείσες δημογραφικές θεωρίες καθώς παρακάμπτει επιτυχώς τη στατική διχοτομία «παραδοσιακό»/«νεωτερικό». Το κυριότερο συνιστά μία ενδελεχή διερεύνηση του εν λόγω φαινομένου από τη σκοπιά της σύγχρονης ανθρωπολογίας.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ 9 ΘΕΜΑΤΑ

Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 98, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2007, σ. 9-10

Η συγγραφέας βασίζει τη μελέτη της σε πλούσιο εθνογραφικό υλικό που η ίδια συνέλεξε μέσα από τη διεξαγωγή επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας στην Αθήνα στα μέσα της δεκαετίας του '90. Κατά τη διάρκεια της έρευνας συνομίλησε με «ειδικούς» σε θέματα γονιμότητας και δημογραφικής πολιτικής, συμμετείχε σε συνέδρια, συγκέντρωσε φυλλάδια και δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου, ανέλυσε μαγνητοφωνημένες συνεδρίες της Βουλής των Ελλήνων και κυρίως, κατέγραψε συστηματικά τις προσωπικές ιστορίες και τις αφηγήσεις 38 γυναικών, ηλικίας από 20-70 περίπου ετών, που ανήκουν στη μεσαία τάξη και κατοικούν ως επί το πλείστον σε κεντρική συνοικία της Αθήνας.

Η Paxson θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσής της την έννοια της «ηθικής του φύλου» για να υποστηρίξει πως στην ελληνική κοινωνία ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται εαυτούς ως έμφυλα υποκείμενα συναρτάται με το βαθμό στον οποίο η δράση του καθενός συμμορφώνεται με ένα σύστημα ηθικών αξιών, με έναν αξιακό κανόνα που καθορίζει τελικά την ως προς το φύλο του «επάρκεια». Εφαρμόζοντας τις βασικές αρχές της θεωρίας της πρακτικής και αξιοποιώντας γόνιμα προγενέστερες θέσεις της ελληνικής εθνογραφικής έρευνας, η Paxson ισχυρίζεται ότι στην ελληνική κοινωνία η μητρότητα, ως κοινωνικός θεσμός αλλά και ως καθημερινή εμπειρία, εξακολουθεί να συνιστά για τις γυναίκες ένα σταθερό –ως προς την ηθική αξία με την οποία επενδύεται– πλαίσιο αναφοράς, εντός του οποίου οι τελευταίες δύνανται να διαχειριστούν τις συνεχώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες και να διαπραγματευτούν με επιτυχία «παραδοσιακές» απαιτήσεις και «μοντέρνες» προκλήσεις, παραμένοντας ταυτόχρονα «επαρκείς» ως προς τις κοινωνικές επιταγές του φύλου τους. Παράλληλα, στο βαθμό που θέτει τη μητρότητα στο επίκεντρο μίας ανάλυσης, που αφενός προσλαμβάνει τις έννοιες του φύλου και της συγγένειας ως αμοιβαία συγκροτημένες και αφετέρου εστιάζει στην καταγραφή τόσο των ηγεμονικών λόγων όσο και την ανάδειξη των επιμέρους «ετεροδοξιών», έρχεται με τη μελέτη της να εμπλουτίσει την πλούσια εθνογραφική γραμματεία, που ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 παράγεται για τα παραπάνω ζητήματα.

Η συγγραφέας αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου της στην καταγραφή και ανάλυση των μετατοπίσεων στους τρόπους με τους οποίους το τι συνιστά κάθε φορά «σωστή» συμπεριφορά απέναντι στη μητρότητα και τον έλεγχο της γονιμότητας εκλαμβάνεται από τρεις διαδοχικές γενιές γυναικών. Ειδικότερα, η Paxson καταγράφει υλικές, ιδεολογικές και ηθικές μετατοπίσεις σε αυτό που οι γυναίκες αναμένεται να πράξουν προκειμένου να αποδείξουν ότι είναι «επαρκείς» απέναντι στις πολιτισμικές και κοινωνικές επιταγές του φύλου τους και χρησιμοποιεί το παράδειγμα της άμβλωσης και τον τρόπο με τον οποίο η τελευταία αξιολογείται ηθικά για να αναδείξει τις παραπάνω μετατοπίσεις. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο οι γυναίκες δείχνουν «επάρκεια» ως προς το φύλο τους υιοθετώντας μία «ηθική της υπηρεσίας», στο πλαίσιο της οποίας η γυναικεία σεξουαλικότητα τίθεται υπό έλεγχο, οι γυναίκες θεωρούνται θεματοφύλακες των κοι-

νωνικών θεσμών, η τεκνοποιία προσλαμβάνεται ως θείο δώρο που προσδίδει στη γυναίκα κοινωνικό status και η άμβλωση, αν και ποινικά κολάσιμη, θεωρείται ένα «αναγκαίο κακό» στην υπηρεσία της οικογένειας. Οι δεκαετίες του '70 και του '80 φέρνουν πλήθος οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών, που έχουν επιπτώσεις στους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες καλούνται εκ νέου να φανούν «επαρκείς» ως προς το φύλο τους. Ωστόσο, η μητρότητα ως κύρια συνισταμένη της πραγμάτωσης της «γυναικείας φύσης» δεν τίθεται υπό διαπραγμάτευση. Εκείνο που οι γυναίκες φαίνεται να διαπραγματεύονται είναι οι προτεραιότητες που καλούνται να σταθμίσουν στο πλαίσιο μίας «ηθικής της επιλογής», που περιλαμβάνει πια και την νομικά επικυρωμένη επιλογή της άμβλωσης. Τέλος, μία τρίτη μετατόπιση λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, όταν «ειδικοί» σε θέματα γονιμότητας προωθούν αυτό που η συγγραφέας αποκαλεί «ηθική της ευημερίας». Στο πλαίσιο μιας τέτοιας «ηθικής» η μητρότητα μένει και πάλι στο επίκεντρο και η άμβλωση προσλαμβάνεται όχι μόνο ως καταστροφική για την υγεία της γυναίκας αλλά και ως κατάλοιπο μίας «παράδοσης», που εμποδίζει την πορεία της ελληνικής κοινωνίας προς την «νεωτερικότητα». Ωστόσο, εκείνο που είναι ιδιαίτερα σημαντικό, είναι πως η Paxson κάνει λόγο για μερικές μετατοπίσεις, που επιτρέπουν στις διαφορετικές «ηθικές του φύλου» να συνυπάρχουν, αποτελώντας ταυτόχρονα κοινά σημεία αναφοράς, στα οποία τα υποκείμενα καταφεύγουν προκειμένου να αξιολογήσουν ηθικά και να νομιμοποιήσουν τη δράση τους. Για παράδειγμα αυτό συμβαίνει στην περίπτωση των Νέων Τεχνολογιών Αναπαραγωγής, όπου μέσα από μία διαδικασία «φυσικοποίησής» τους οι γυναίκες έρχονται να επικυρώσουν έτι παραπάνω την κοινωνική και πολιτισμική σημασία της μητρότητας.

Στο υπόλοιπο τμήμα της εθνογραφίας της η Paxson επιχειρεί να εντάξει τις γυναικείες εννοιολογήσεις για το φύλο, τη σεξουαλικότητα και τη μητρότητα σε ένα ευρύτερα πολιτικό πλαίσιο και να αναδείξει τόσο τις έμφυλες προεκτάσεις της συζήτησης για «το δημογραφικό» όσο και τις πολλαπλές και πολιτισμικά διαμεσολαβημένες προσλήψεις της νεωτερικότητας. Ειδικότερα, η συγγραφέας θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσής της για το τι συνιστά κάθε φορά «παράδοση»/«νεωτερικότητα» την έννοια του «οικογενειακού προγραμματισμού», που εισάγεται το 1976 για πρώτη φορά στην ελληνική κοινωνία και γίνεται αντιληπτή τόσο ως εναλλακτική (ως προς τις «παραδοσιακές») πρακτική για τον έλεγχο της γονιμότητας όσο και ως «διαβατήριο προς τη νεωτερικότητα». Όπως όμως δείχνει πειστικά η Paxson, εκείνο που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο τρόπος με τον οποίο η συγκεκριμένη έννοια υιοθετείται στη συνέχεια από μία εθνικιστική πολιτική ιδεολογία για να μετατραπεί σε μέσο προγεννητικής πληθυσμιακής πολιτικής, που αντλώντας από μία «ηθική της υπηρεσίας», καθιστά τις γυναίκες υπεύθυνες, όχι μόνο για την ευημερία της οικογένειάς τους αλλά για την ευημερία ολόκληρου του έθνους, εντείνοντας τελικά τις αντιφάσεις και τις συγκρούσεις τις οποίες οι τελευταίες καλούνται να αντιμετωπίσουν στην καθημερινή τους προσπάθεια να ανταποκριθούν τόσο στις προκλήσεις της νεωτερικότητας, όσο και στις κοινωνικές και πολιτισμικές επιταγές του φύλου τους.